

Liina Saarlo

STEREOTÜÜPIA FOLKLORISTIDE KEELEL JA MEELEL

Teesid: Stereotüüpia üldlevinud tähendus folkloristikas on kinnisarvamus, kinnistunud kujutelm jms. Artiklis tuleb vaatluse alla stereotüüpia spetsiifilisem tähendus – teatud sõnaühendi korduv kasutamine erinevates kontekstides –, mis on omane eesti folkloristikale, eriti regilaulu uurimustele. Artikli esimeses osas vaadeldaksegi stereotüüpiaalast terminoloogiat eesti folkloristikas, teises käsitletakse erinevaid seisukohti stereotüüpia funktsioonist ja tähendusest nii regilaulude esitajatele kui ka lugejale-uurijale ning viimane osa räägib mõnedest regilaulude kohta käivatest stereotüüpidest, mis kajastavad regilaulu ja kunsti suhteid.

Märksõnad: kunstiteos, lüürika ja eepika, regilaul, regilaulude loomemeetodid, stereotüüpia, suuline ja kirjalik luule, vormel

Aastaid eesti regilaulude stereotüüpiaga tegeldes olen teinud tähelepanekuid, mida tundus 2005. aasta jaanuaris peetud Eesti Kultuuri- loo ja Folkloristika Keskuse konverentsi ettekandeks kokku võttes kõige sobilikum nimetada piltlikult stereotüüpiaks keelel ja meelel. Käesolevas kirjutises piirdun mõistagi valikuga neist, kuid selles valikus väljendub minu tähelepanekute tuum.

Esmalt vaatlen, mida üldse peetakse stereotüüpiaks ja milliseid termineid kasutatakse stereotüüpia(nähtuste)st rääkides – ehk mis on folkloristide keelel (õigemini küll paberil). Teiseks huvitab mind see, mida folkloristid mõtlevad, kui nad räägivad stereotüüpiast. Milliseid funktsioone stereotüüpial nähakse, kuidas stereotüüpiasse suhtutakse ja mis võib olla selliste suhtumiste taga – ehk mis on folkloristide meelel, kui nad regilaulude stereotüüpiast (aga ka regilauludest üldse) kõnelevad.

Artiklis tulevad vaatluse alla Eesti folkloristide stereotüüpiakäsitlused ja stereotüüpia eesti regilauludes. Käsitletavad seisukohad kuuluvad 20. sajandisse – peamiselt Teise maailmasõja eelse Eesti Vabariigi ja Nõukogude Eesti folkloristikasse. Minu eesmärgiks ei ole “paljastada” omaaegses retoorikas avalduvaid seisukohti, vaid arutleda selle üle, kuidas valdav kultuurimudel mõjutab uurija arvamusi ja mil viisil avalduvad regilaulude käsitlustes folkloristide endi stereotüübid.

I. Stereotüüpia mõiste ja mõisted stereotüüpias

Algatuseks entsüklopeedias ja sõnastikes pakutavaid terminiseletusi. Stereotüüpia mõiste pärineb trükinduse oskuskeelest, kus *stereotüüp* tähendab teatud kõrgtrükivormi koopiati (TEA). Sellest tuleneb ka *stereotüüpia* (~*stereotüüpse*, ~*stereotüübi*) nn tavatähendus: harjumuslik, kindlasuunaline, harjumuspärane; muutumatult korduv, šablooniline, kulunud; igav; kinnisarvamus, kivilinenud hoiak, käsitlus (TEA; ÕS 1999; VSL 2000).

1936. aastal ilmunud *Eesti Entsüklopeedia* 7. köide (EE 1936) esitabki mõiste *stereotüüpiline* ehk *stereotüüpne* trükenduslikule tähendusele lisaks selle tavatähenduse: püsiv, muutumatu; kulunud, igav. 1995. aastal ilmunud *Eesti entsüklopeedia* 8. köide (EE 1995) annab lisaks trükinduse oskussõnale *stereotüüp* folkloristikatermini *stereotüüpsus*: sama sõnaühendi, iseloomustuse, kirjelduse, kompositsiooni- või struktuurivõtte kasutamine eri teoseis (sama või sarnase olukorra kujutamisel). See definitsioon pärineb ilmselt folkloristide sulest.¹

Rahvaluulega seotult võime stereotüüpiale ~ stereotüübile leida kolm omavahel seotud tähendust, mis kõik tulenevad trükindusterminist (ühe vormi abil kopeerimine, kordamine).

Stereotüübi tavatähendus folkloristikas on kinnisarvamus – eeldamine, et isikuid ja asjaid on samasugused nagu kõik teised sama

liiki isikud ja asjad (kõik professorid on hajameelsed, kõik memmed heasüdamlikud, kõik blondiinid piiratud vaimsete võimetega). Paljude maade folkloristikas kasutataksegi seda stereotüüpia põhitähendusena, mis omandab vahel ka pisut spetsiifilisemaid jooni.² Kuid eesti folkloristikas ei ole see stereotüüpia põhitähendus, rahvaluulekäsitluses sellisele tähendusele pigem viidatakse, nt Eduard Laugaste määratleb selle oma õpikus stereotüüpia laiema tähendusena (Laugaste 1975: 71).³ Stereotüüpia laiemat tähendust kasutatakse eelkõige rahvajuttude iseloomustustes, regilaulude tutvustustes seda eriti ei mainita.⁴ Eesti folkloristikas on stereotüüpia põhitähendusena kasutusel entsüklopeediast tuttav sama sõnaühendi, iseloomustuse, kirjelduse, kompositsiooni- või struktuurivõtte kasutamine eri teostes (sama või sarnase olukorra kujutamisel). Eriti kasutatakse seda regilaulude analüüsimisel, kuid ka muudes seostes.⁵ See tähendus on seotud kirjandusteadusliku uurimissuunaga (täheldatakse mingite väljendite kordumist laulutekstides) ja seostub oma tavadefinitsioonide kaudu (kivistunud, muutumatult korduv väljend) ka stereotüüpiat halvustava suhtumisega – individuaalset, eripärast ja uudset toetava maailmavaate seisukohalt on rahvalaulus toimuv pidev kordumine igav. Muudes folkloristika valdkondades kasutatakse stereotüüpia asemel termineid *klišee*, *vormel* jms.⁶

Psühholoogias tähendab stereotüüp kinnistunud seoste kogumit, mis väljendub isiku harjumustes, käitumislaadis, õppimis- ja tööjõudluses (TEA). Sellele lisandub mõiste *dünaamiline stereotüüp* – ajutiste seoste süsteem, mis kujuneb kindlate välisärritite mõjul, kui need korduvad pidevalt samas järjekorras (VSL). Rahvaluulega seob stereotüüpia psühholoogilist tähendust assotsiatiivsus ja mnemoonika, loomemeetodid, püsivate elementide kasutamise kasulikkus suulisel traditsioonis jms. Eesti regilauludega seoses on stereotüüpia psühholoogilistest põhjustest kirjutanud mitmed autorid (nt Loorits 1935: 127, Laugaste 1969: 27–32, Kolk 1962: 72), eriti regilaulu temaatika

seostest rahva eluoluga ja stereotüpsuse kasulikkusest laulu loomisel (sellest lähemalt edaspidi).

Oma stereotüpiuuringutes olen keskendunud eelkõige stereotüpiale kitsamas tähenduses, nn leksikaalsele stereotüpiale, lähtudes Eesti folkloristikas juurdunud terminikasutamistavast. Järgnevalt tutvustan regilaulude stereotüpiapähtusi tähistavaid mõisteid ja stereotüpia definitsioone eesti autorite 20. sajandi kirjutistes.⁷

Stereotüpia defineerimisel lähtutakse sellele iseloomulikest tunnustest, nagu korduvus, muutumatus (traditsioonilisus) ja laulu kontekst (olukord). Stereotüpia tähendab esmajoones kordamist või kordumist ja sellena ongi seda kõigepealt märgatud.

20. sajandi esimesel poolel käsitleti stereotüpiat regilaulude stiili kirjeldustes, märgates ja märkides eelkõige teatud funktsiooniga värside ja sõnaühendite kordumist. Ei saa rääkida tolle aja stereotüpia-terminoloogiast, sest terminit *stereotüpia* ennastki kasutati suhte-

Foto 1. Kirjandusmuuseumi rahvaluuleosakonna töötajad Erna Normann ja Selma Lätt 1954. aastal ekspeditsioonil Kodavere kihelkonnas Peipsi ääres Nina küla all. Herbert Tampere foto (ERA, MF 2471).

liselt harva.⁸ Muidugi puudusid ka stereotüüpialased eriuurimused ja üksikasjalikumad regilaulude stiili käsitlused. Tollasest terminoloogiast ja käsitlustest saab ülevaate kirjandusloo õpikute rahvaluulepeatükkidest, koolidele mõeldud regilauluantoloogiatest (mis sisaldavad ka regilaulu keelt ja stiili tutvustavaid peatükke), esseistlikest käsitlustest ning üksikutest regilaulude keelt tutvustavatest artiklitest.

Andrus Saareste kasutab mõisteid *traditsioonilised, korduvad ütlusviisid*, mille näiteks toob värsi *Mina mõistsin, vastu kostsin*, ka laulualgusvärse jms (Saareste 1922: 27). Johannes Aavik kasutab mõisteid *stereotüüpsed ütlemisviisid* ja *laused, stereotüüpsed lausungid* (Aavik 1919: 171). Mõlemad autorid seostavad stereotüüpsete värsside teket regilaulude traditsioonilisuse ja pikaagekse kujunemisega. Herbert Tampere nimetab regilaulu muude stiililiste võtete (alliteratsioon, parallelism, loetelud, korduslaulud jms) kõrval ka *stereotüüpseid lauseid*, mille näideteks toob ümberütlemised ja laulualgused (Tampere 1935: 118).

Üks väheseid otseselt regilaulude stereotüüpiat käsitlevaid (mitte üksnes mainivaid) kirjutisi on Friedebert Tuglase 1912. aastal ilmunud essee "Kirjanduslik stiil".⁹ Fr. Tuglas (1912) ei kasuta seal küll stereotüüpia mõistet, kuid iseloomustab seda nähtusena kui *mõttepiltide, võrdluste* ja *parallelismide* liiga sagedast kordamist (tsit: Tuglas 1996: 16–17). Teise esseistlike käsitluste autori, regilaulude kirjandusliku (esteetilise külje) uurimise algatanud August Annisti stereotüüpikäsitlusi leiame artiklist "Meie rahvalaulu stiili küsimusi" (1936) ja soome rahvalaulude antoloogia *Kanteletar* sissejuhatusest (1930). Stereotüüpsuse mõistet kasutab A. Annist nii laiemas, nt *kollektiivluulele mõödapääsmatu stereotüüpsus ja üldinimlikkus; tüüpiiliste valitsevate omaduste julgekäeline esiletõst* (Annist 1930: 35), *stereotüüpne isikunimetu tegelane* (laule peategelased *mina, neiu, veli* vm) (Annist 1936: 785), kui ka kitsamas tähenduses, nagu *stereo-*

tüüpne punapurjed sinimerel (Annist 1930: 35), *stereotüüpilised* (setu laulude algusvärss *Tulli üles hommogulla...*) (Annist 1936: 785), soome kõnekäänude ja keelekujundite tavalised ja seega šabloonseks kuulunud vasted eesti lauludes (Annist 1930: 12), niihästi “haruldane” kui “eepiliselt” korduv (Annist 1930: 34).

Villem Grünthal-Ridala nimetab regilaulude stiilile iseloomulikuks *korduvaid, n.n. stereotüüpilisi lauseid*, mis esinevad eri lauludes, kuid samas olukorras. Korduvate algusvärsside, *situatsiooni edasikehtetuste ning küsimuse ja vastuse formulite* poolest on rikkad tema sõnul just setu laulud, Põhja-Eesti lauludes ei ole *laulufraseoloogia nii välja kujunenud ega stereotüüpiline* (kuid ei puudu päriselt) (Ridala-Grünthal 1931: 281). Selles artiklis lühidalt tutvustatud *kindlad sõnaühendid ja epiteedid* on leidnud pikemalt käsitlust tema soomekeelses artiklis, kus ta terminite *kuvaannolliset kertosanat ja kuvaannolliset synonyymit* all käsitleb regilaulude poetilisi sünonüüme, seostades neid muu hulgas ka stereotüüpiaga – varem valmis vormitud vormelite, klišeede, stereotüüpsete ütlemisviiside ja sõnavara-ga (Grünthal 1933: 102 jj).

Vormeli mõiste ei olnud tol ajal Eesti folkloristikas tundmatu. Juba Oskar Kallas oli kasutanud oma doktoritöös korduslaulude iseloomustamisel mõistet *stereotüüpne üleminekuvormel (stereotype Übergangsformel)*, millega ta tähistas jutustust ja taasjutustust siduvat värsirühma¹⁰ (Kallas 1901: 15). Sama nähtuse puhul on vormeli mõistet kasutanud ka V. Ridala (Ridala-Grünthal 1931: 281). Henrik Visnapuu on mõistet *formel* kasutanud seoses palvete ja nõidussõnadega (Visnapuu 1921: 12). A. Annist märgib *sõnastusvalemeid*, mida kasutatakse rohkesti nii eepikas kui üldse rahvaluules, kuid kasutab ka terminit *vormel* vanasõnalaadsete, loogiliste ja lühidate tarkusterade kohta (Annist 1930: 34, 41).

Ka sõjajärgset Nõukogude Eesti folkloristikat iseloomustab terminoloogia paljususe: stereotüüpse tähenduses kasutati sõnu *kivinenud, tra-*

*ditsiooniline, kindlaksku-
junenud, püsiv* (vt nt
Tedre 1964a: 52), aja
jooksul hakkas *stereo-
tüüpne* tähistama peaae-
gu kõiki korduvaid
nähtusi. Kuna regilau-
lude uurimise põhirõhk
oli sel perioodil tüpo-
logiseerimisel ja tüübi-
monograafiate koosta-
misel, muutus uurijate
käsitlustes ka stereo-
tüüpia olemus. Eesti
folkloristid kasutasid
stereotüüpsuse mõistet
vastandamaks iseseis-
vamaid ja sõltumatu-
maid stereotüüpseid
värse ja värsirühmi
tüübi- ja motiivikindla-
tele üksustele. Kuna

Foto 2. Kodavere rahvalaulik Sohvi Sepp Torila külas.
Herbert Tampere foto 1954 (ERA, MF 2479).

stereotüüpsete üksuste kohta ei ole nende päritolu (laulutüüpi) või-
malik öelda, on neid peetud isegi tüpologiseerimist segavaks (vt nt
Laugaste 1946b: 92, 1975: 168, 1979: 19; ka Kolk 1962, Tedre 1964a).

Stereotüüpseks on nimetatud nii värsitasandi kui ka värsirühmata-
sandi üksusi (vt nt *värsisise vormel* ja *stereotüüpne värs* (Kolk 1962),
stereotüüpne vormel ja *rändmotiiv* (Tedre 1964a: 8–13) või *stereo-
tüüpne motiiv* (Laugaste 1979: 19 jj)). Stereotüüpsena on nähtud nii
leksikaalseid (ütlused, lisandsõnad, väljendid jms) kui ka teatava funkts-

Foto 3. Kodavere rahvalaulik Anna Lindvere umbes 60-aastasena.
Peeter Parikase foto 1938 (ERA, MF 873).

siooniga üksusi (pöördumised, laulualgused, üleminekud, jätkud jms, vt nt Viidalepp 1959: 140); stereotüüpiat nähakse ka värsi- ja värsirühma struktuuris ning kompositsioonilistes üksustes (vt Laugaste 1975: 168–169). Stereotüüpiat peetakse ka üldisemalt regilaulule omaseks, stereotüüpia laiemas mõttes avaldub regilaulutegelaste ise-

loomustustes (Laugaste 1976a: 16); regilaul on oma olemuselt stereotüüpne (Tedre 1964b: 52), ka regilaulu esitus võib olla stereotüüpne (Laugaste 1946a: 477).¹¹

Eesti regilaulude stereotüüpiuuringute alguseks võib pidada 1960. aastaid, mil ilmusid Udo Kolgi artikkel “Värsisisesed vormelid eesti regivärsilises rahvalaulus” (1962) ja Ülo Tedre “Stereotüüpsusest Karksi rahvalauludes” (1964b).¹² Nendes kirjutistes süveneti esmakordselt nähtusesse kui sellisesse, mitte ei käsitletud stereotüüpeid üksusi üksnes regilaulude tüpologiseerimist raskendavatena. U. Kolk kasutas oma artiklis esimest korda Eesti folkloristikas järjepidavalt mõistet *vormel*, seda eelkõige värsisisesse (st värsist väiksema üksuse, sõna või sõnaühendi) stereotüüpe üksuse tähenduses.¹³ Ü. Tedre (1964b) laiendas vormeli mõistet värsitervikule. U. Kolgi uurimuse põhiliseid uuendusi oli tähelepanek, et stereotüüpia ei avaldu mitte üks-

Foto 4. Kodavere lauliku ja jutustaja Anna Lindvere kodukohta märgib nimetahvel. Hetk selle avamiselt Sääritsa külapäeval 2002. aastal. Mall Hiiemäe foto (ERA, VF 4621).

nes (tervik)värssides ja värsirühmades, vaid ka värsist väiksemal, sõna- ja sõnaühendi tasandil (värsisisene vormel). U. Kolk pidas vormeli määratlemise esmaseks tingimuseks ühe ja sama värsiele-mendi sagedast esinemist eri laulutüüpides ja erisisulistes värssi-des (Kolk 1962: 76, 77), kuid ei esitanud siiski konkreetseid kritee-riume, mille alusel eristada vormelite esinemisvariante ja juhus-likke kokkusattumusi (nt Kolk 1980: 36). Ü. Tedre valis oma uuri-misobjektiks funktsioonilt eristuvad värsid, pöördumisvärsid. Ain-sana esitas Ülo Tedre kvantiteedikriteeriumi, mille alusel ta hindas sõnaühendi stereotüüpsust: ta arvas juhuslikeks kokkulangemis-teks need pöördumised ja algusvormelid, mis esinevad ainult ka-hes laulutüübis (Tedre 1964b: 67).¹⁴

Pärast 1960. aastaid ei toimunud aga stereotüüpia uurimisel eda-siminekut.¹⁵ 20. sajandi lõpukümnenditel keskenduti Eestis regilau-lude poeetika uurimustes enamasti detailide üksikasjalikele analüü-sidele (vt Jaago 1998). Regilaulude poeetiliste sünonüümide (vt Pee-gel 1997), epiteetide (vt nt Roll 1992b, 1985) jms käsitlustes võib leida ka midagi stereotüüpia kohta käivat, ka tüpoloogiuurimustes mainitakse endiselt stereotüüpseid üksusi (nt Laugaste 1976a: 69–70, 1992: 20; Kokamägi 1983: 27, 31–32). Ka vormeli mõiste ei ko-dunenud päriselt enne 1990. aastaid, kui regilaulude uurimisel võeti eeskujuks vormeliteooria (vt nt Arukask 1998, 1999, 2000).

II. Laulude “tegemine” ja stereotüüpia osa selles

Järgnevalt arutlen, mida folkloristid stereotüüpiast kirjutades mõt-levad. Suhtumine stereotüüpiasse tuleb esile laulikute laululoome-meetodi kirjeldamisel ja on ühtlasi seotud arusaamaga stereotüü-pia funktsioonist ja tähtsusest. Minu arust näitab suhtumine ste-reotüüpiasse, teisisõnu selle toimimise mõistmine teataval viisil suh-tumist rahvalauludesse (või rahvaluulesse) üldisemalt. Ja veel: neis loomemeetodite kirjeldustes avalduvad omakorda folkloristide (jm

autorite) stereotüübid – nii kinnisväljendite kui ka kinnisarvamus-tena.

Arusaamad regilaulude “tegemise” kohta on aja jooksul muutunud. Kunagisest arusaamast, et esitatakse valmis tehtud ja pähe õpitud tekste, on jõutud veendumuseni, et laulud “tehakse” igal esitusel uuesti. Kas see tegevus on mehaaniline või loominguline? Arvamus-
 sed on muutunud äärmusest äärmuseni – mehaanilisest värsside jär-
 jestamisest kuni igakordse improvisatsioonini. Milline osa seejuures
 on stereotüüpsetel üksustel (vormelitel, motiividel jms)?

Fr. Tuglas pidas regilaulude vormireegleid, sh stereotüüpiat lauli-
 ku loomevabadust kitsendavaks (Tuglas 1996: 16–19). Nii näiteks
 hindas ta nn vemmälvärssse palju enam, sest need olid “vormisundu-
 sest” vabamad, plastilisemad, mehelikumad (Tuglas 1996: 29–35).¹⁶
 Tema seisukohad olid pigem hinnangulised ja lähtusid regilaulu kui
 kirjalikku teksti lugevast inimesest.¹⁷ A. Saareste ja J. Aavik põhjen-
 dasid stereotüüpsete värsside olemasolu regilaulu pika kujunemise,
 traditsiooni ja omaseks saamisega, nähes selles seega midagi regi-
 laulule olemuslikku. Siiski tundis A. Saareste vajadust just nagu va-
 bandada (lugeja ees), et regilauludes leidub peale *traditsiooniliste, kor-
 duvate ütetusviiside* ka *õige tabavaid, kujukaid, isikulisi ja värskaid
 pilta, uudseid ja üllatavaid ütetusviisisid* (Saareste 1922: 27). Kirjali-
 ku kultuuri esindajatele olid hinnalised eelkõige isikupära, indivi-
 duaalsus, ainukordsus – regilauludes toimuv loomupärane kordu-
 mine oli igav, stereotüüpsed väljendid polnud sugugi tabavad ja ai-
 nuõiged, vaid tüütud.

Millisena kujutati laulu laulmist ehk loomist või “tootmist”? Teen
 siinkohal kõrvalepõike ja mõtisklen ühe leksikaalse stereotüübi üle,
 selleks on *laulu ladumine ehituskividest* ehk *mosaiigi ladumine*, täna-
 päeval ka *lego ladumine*. See leksikaalne stereotüüp pärineb stereo-
 tüübi tavatähendusest: sõnastikes kasutatakse stereotüüpse tähen-
 duses sõna *kivinenud*, seda on teinud ja teevad ka folkloristid.¹⁸ Sel-

lest tulenebki kujutelm lauluvärsside ning -motiivide jms üksuste kui ehituskivide kasutamisest laulu loomisel. Soome folkloristid on kasutanud sellist ehitusalast terminoloogiat juba Kaarle Krohnist ja Jouko Hautalast saati (vt nt Harvilahti 1992: 57) ning selle võtsid omaks ka eesti folkloristid. E. Laugaste iseloomustab stereotüüpia kasutamist regilauludes: *See pole kontaminatsioon, vaid sisu vahendamise olemasoleva kindlat sisu omava värsirühmaga. Seesugused värsirühmad on kasutatavad veel mitmetes seostes kui valmis ehitusmaterjal, pane vaid paigale!* (Laugaste 1979: 19) Või teisel: *Kompositsioonilt meenutab laulutüüp "Kättemaks sakstele" plokkehitust, millel on küll kindel suunitlus ja üldilme, aga ka koostatud väga mitmesugustest detailidest. Ja millised plokid on ehituses, selline on ka vastava variandi sisu ja esteetiline üldmõju* (Laugaste 1976a: 79–80).

J. Aavik kasutas regilaulude loomemeetodi kirjeldamisel mosaiigimotiivi:

Seesugune üksikute värssi de ja värsirühmade erisugune vanadus ongi arusaadav rahvalauludes, mis omalt laadilt ja stiililt tuletavad meele mosaiikteost: nagu see üksikuist lahus killukesist, nii on rahvalauludki paiguti kokku säetud üksikuist stereotüüpseist ja nagu kivinend värsidest, millest mitmed aastasadade jooksul on rahva mälestuse mere veereskelnud (Aavik 1919: 178).

Mosaiigikujundit kasutab ka E. Laugaste (1969: 29): *Seesugustest mosaiigikillukestest regivärss koosnebki*. Tänapäeval on mosaiigikujund asendunud legoga (nt Lintrop 2001).

Laulikute loomemeetodi kirjeldamisel tõusetub küsimus, mis iseloomuga see tegevus on – loominguiline või mehaaniline. Teisisõnu: kas laulude "tegemisel" laotakse müür tellistest või maakivist?

Soome koolkonna seisukohast lähtudes oli laulikute tegevus kahtlemata mehaaniline (vt nt Harvilahti 1992: 57; Lehtipuro 1974: 15–18; vrd ka Laugaste 1946a: 477), sest improvisatsioon oli ju algteksti, "õige" teksti väärاندamine – teksti muudeti sellepärast, et ei suude-

tud seda õigesti reprodutseerida (vt nt Kolk 1959: 65). Hilisema põlvkonna folkloristid rõhutavad lauliku loominguulist tegevust¹⁹ (nt Lehtipuro 1974: 16–29; Kolk 1959: 69, 1962: 73–74 jj). Eesti folkloristidest on kõige tungivamalt pööranud tähelepanu stereotüüpsete üksuste loominguulisele kasutamisele U. Kolk (vt nt Kolk 1962: 79), kes on väitnud, et lauliku repertuaar ei piirdu nud üksnes päheõpitud lauludega, vaid ta valdas ka stereotüüpavaramut laulude sõnastamise tehnika alusena. U. Kolk on rõhutanud, et stereotüüpia on rahvalaululoomingu tehniline alus (Kolk 1980: 36).²⁰

Foto 5. Laulja Anna Viljus abikaasaga. Herbert Tampere foto 1954 (ERA, MF 2468).

Ü. Tedre iseloomustab suhteliselt tänapäevaselt (sh ka vormeliteooriapäraselt) stereotüüpia kasutamist laulu käigus: vormeleid on laulikul mugav kasutada, need on kuulajatele arusaadavad, vormelite kasutamise tingib laulude suuline esitamine (Tedre 1964b: 84). Teisal on ta öelnud, et stereotüüpsete üksuste kordamine mõjub igavalt (Tedre 1965: 33), avaldades regilaulude kui kirjalike tekstide

lugeja seisukohta. Ka E. Laugaste on rõhutanud stereotüüpse kordamise kasulikkust laulikule: laulik valis olemasolevast loomingust situatsioonile kohase ja meeleolule vastava, sest tuttavat teksti on kergem uue elamusega sisustada (Laugaste 1969: 10–11).

Laulikute loomemeetodi kirjeldamine, eriti stereotüüpia kasulikkus laulikule viib lauliku mõttetegevuse analüüsimise ja stereotüüpia psühholoogiliste põhjusteni. Fr. Tuglas tõlgendas laulu esitamist kui pingsat mõttetööd: selle ajal toimub pingeline meeldetuletamine ja valimine, sest laulikul pole valmis laulu, vaid ta täidab selle süžee oma värsitagavaras leiduva ammutuntud materjaliga (Tuglas 1996: 16). See on tegelikult vägagi tänapäevane lähenemine, kuigi pisut ehk utreeritud – mingil kujul on laulikutel laul ikka “valmis”, kuigi mitte sõnasõnaliselt. Fr. Tuglas leiab ühelt poolt selle meetodi kiituseks, et seetõttu pole kahe lauliku variandid kunagi ühesugused, samas on selle negatiivseks pooleks *aegaviitev parallelismide kuhjamine ja lüürilised kõrvalepõiked* (Tuglas 1996: 16). J. Aavik kirjeldas laulikute loomemeetodit analoogselt, seostades seda samuti parallelismiga:

Parallelism on sellest tulnud, et laulik omal ajal laulud otsekohe (improviseerides) lõi, ja sellal, kui kaaslauljad ta loodud sõnu kordasid, sai ta aega uusi mõtelda. Kui tal aga uus mõte kohe ei tulnud meele, heietas ta sama mõtet edesi, kuid teiste sõnadega, kunni tal uus mõte tuli ja laulu võis mõtte poolest jätkata (Aavik 1919: 168).

Parallelismi selline põhjendus on muidugi tagasi lükatud (Koemets 1955: 150), aga regilaulude loome psühholoogiliste põhjuste uurimise tähtsust on rõhutanud teisedki. Oskar Loorits astus omal viisil vastu soome koolkonnale ja kutsus üles uurima regilaulude psühholoogilisi ja funktsionaalseid tagamaid, osaliselt seoses interdistsiplinaarsete uuringutega (lingvistilised, etnograafilised jms), osalt tõesti seoses regilauludeaegse meelsusega. O. Looritsa arvates ei avaldu rahva mentaliteet, *elutunne*, mitte üksnes regilaulude motiivides ja värssides, vaid

ka regilaulu vormis (Loorits 1940: 115, vt ka 1935, 1949). E. Laugaste jätkas paljuski O. Looritsa mõttekäike, arusaadavatel põhjustel teda alati mainimata. 1946. aastal ilmunud programmilises artiklis rõhutas temagi ajaloolis-geograafilise meetodi kasutamise asemel regilaulude ajaloolise tausta avamise vajadust (Laugaste 1946b: 477). Eesti folkloristidest ongi just E. Laugaste käsitlenud kõige põhjalikumalt stereotüüpia psühholoogilisi põhjusi, seostades regilaulu tüüpilisust ja vähemuutlikkust talupoja elu monotoonsusega. Ta põhjendas stereotüüpia ja üldse korduse kasutamist assotsiatsioonide ja lauseliste seostega, valmisväljendite kasulikkusega laulikuile. E. Laugaste tutvustas ka Ivan Pavlovi mõistet *dünaamiline stereotüüp*, mis olevat omane just kollektiivsele loomingle. Stereotüüpia olemasolu ühe põhjuse na on ta maininud ka *sundkujutlust*, mis tähendab mingi mõttekäigu, teksti, meloodia jms kordumist inimese mõttes (Laugaste 1969: 27–32). Mnemoonika ja assotsiatsioonide tähtsusele stereotüüpia uurimisel viitab ka U. Kolk (1962: 72).

Regilaulude stereotüüpia loominguiline rakendamine, selle kasulikkus laulikule ja psühholoogiline põhjendamine seostub vormeliteooria ning suulisuse teoriaga. Kui eesti folkloristid näevad stereotüüpias regilaulutekstidele omast nähtust, seostades seda tekstide tüpologia, varieerimise ja muude sellesarnaste omadustega, siis suulisuse teooria näeb stereotüüpsete üksuste, vormelite taga eelkõige mnemoonilisi vahendeid laulu sujuvaks (taas)loomiseks esitamisel. Vormelite kasutamist laulude esitamisel omistatakse suulisele kultuurile (suulisele kirjandusele), millel on mitmeid erinevusi võrreldes kirjaliku kultuuriga. Nii iseloomustab suulise kultuuri mentaalsust mh liialdamine ja kuhjamine, konservatiivsus, lähedus inimese vahetule kogemusele, võistlemine, empaatia, situatsioonilisus jms (vt Ong 1982: 37–55). Selliseid suulise kultuuri tunnuseid leiame ka regilaulude tunnuste hulgast: parallelism ja kordus, stereotüüpia, laulja fantaasia seotus igapäevaeluga jne – kõik see, mida

Noor-Eesti aegsed ja järgsed kirjutised on laulikut ahistavaks ning lugejale tüütuks ja igavaks pidanud.

Stereotüüpia on seotud regilaulude kui suulise traditsiooniga mitmel põhjusel, millest ühtegi ei saa teisest tähtsamaks pidada. Stereotüüpsete, väljakujunenud ja traditsiooniliste üksuste kasutamine oli laulikule vajalik mnemooniline vahend laulu sujuvaks esitamiseks. Muidugi ei saa väita, et kõik regilaulud on esitamise ajal taasaloodud, on mitmeid tegureid, mis võivad mõjutada vormelliku meetodi kasutamist ja regilaulude varieerumist.²¹ Stereotüüpsete väljendite, st vormelite funktsionaalsuse (kasulikkuse) kõrval ei tohi unustada ka nende stiililist väärtust. Stereotüüpsed väljendid on ka tekstiliselt olulised, nad on poetilised vahendid, mis kuuluvad regilaulu kui žanri keelde, registrisse (vrd Bauman 1977: 7–8, 17). Nende kasutamine viitab sellele, et tegemist on tavakeelest erineva keeleregistriga, samuti viitavad nad esitaja kompetentsile. Ja lõpuks peab meeles pidama, et regilaulus oli suulisele traditsioonile omaselt erisugune suhe individuaalse ja traditsioonilise loomingu vahel (vt Ong 1982: 41, Lotman 1999: 78–80, 95–96).

III. Regilaul kui kunstiteos

Enamik eesti regilaulu-uurijaid on ühel nõul, et stereotüüpia on regilaulu kunstilise vormi üks kaanoneid, omane selle keelele ja stiilile (vt nt Tedre 1964b: 84). Peatumata sellel pikemalt, pöördun järgnevalt hoopis folkloristide stereotüübi – laiemas tähenduses stereotüübi ehk kinnisarvamuse – poole. Kõigepealt olgu öeldud, et stereotüübid ei pruugi olla väärad. Järgnevalt võtan jutuks regilaulu kui kunstiteose ja sellega seonduvad stereotüüpsed väljendid.

Siinkohal ei ole mõtet tutvustada pikalt kunsti mõistet ja erinevaid kunstiteooriaid, rääkimata filosoofilisest esteetikast, mis – vähemalt teatud koolkondades ja teatud ajajärgul – välistab regilaulu kui kunstiteose.²² Kunsti “tavadefinitsioonid” entsüklopeedias seda

Foto 6. Kodavere lugude vestja ja laulude teadja, 1907. aastal sündinud Leida Laasma oma kodus Äteniidi külas 1997. aastal. Liina Saarlo foto (ERA, VF 2739).

seost aga ei välista, nii 1934. aasta *Eesti entsüklopeedia* IV köite (EE 1934) kui ka 1990. aastal ilmunud *Eesti entsüklopeedia* 5. köite (EE 1990) artiklis “kunst” esitatu põhjal võib ka regilaulu kunstiks pidada.²³ Mõlemas väljaandes kasutatakse ka mõistet *sõnakunst*, 1934. aasta definitsiooni põhjal on luule ehk sõnakunst kõlalis-kujutuslik kunstiliik, 1990. aasta seletuses kuuluvad sõnakunsti alla nii rahvaluule kui ka kirjandus. Seega võib üldisema arusaama järgi rahvaluuleteost, sh regilaulu pidada kunstiteoseks.

Regilaule tutvustades-käsitledes rõhutatakse selle ilu, seega kunstilist väärtust. Sellel on omad põhjused. Kunstiline väärtus on midagi, mis suurendab regilaulude väärtust ja ühtlasi ka neid laulva (päri-va-omava) rahva väärtust.²⁴ Arutlused, kas regilaulud on "ilusad", kas nad on midagi väärt, jäävad varasemasse aega, 19. sajandisse (vt Roll 1992a), tänapäeval on selline väärtushinnang muutunud enesestmõistetavaks, kaanoniks.

Kui 20. sajandi alguses räägiti regilaulude puhul nende kunstilisest väärtusest, kunstilistest vahenditest jne, siis Teise maailmasõja järgses nõukogude folkloristikas omandas väljend "regilaul kui kunstiteos" ühest küljest juba leksikaalse stereotüüpsuse – iga regilauluvariant (ka poolik) oli kunstiteos (vt nt Kolk 1959: 67), teisalt paistavad seal taga olevat ka tungivamad ideoloogilised põhjused: regilaul kui (töötava) rahva väljendus pidi olema vaieldamatult väärtuslik – seda ka kunstiliselt.

Järgnevalt vaatlen mõnd stereotüüpset (nii kitsamas kui ka laiemas mõttes) teemat seoses regilaulu ja kunstiga, mis on tekitanud minus pisut kiuslikke küsimusi, mida küll esitan, kuid millele lõplikult vastata ei suuda.

Rahvaluule ja kunstluule

Enne Teist maailmasõda ilmunud regilauluväljaannetes kasutati terminit *kunstluule*, võrreldes seda rahvaluulega ja vastandades viimasele. Selline vastandus tekitab tunde, et kirjalik luule justkui on kunst, (suuline) rahvaluule aga mitte. Sõjaeelsel ajal oli termin *kunstluule* ka ametlikult käibel. *Eesti entsüklopeedia* 4. köites (EE 1934) on kunstluule definitsioon: kirj., vastandina rahvaluulele (←) üldiselt nime kaudu tuntud isikute ja seega tavaliselt kirjutatud kujul tekkinud kirjan-dusteosed. Oma sisult osutab k., võrreldes rahvaluulega, tunduvalt kõrgemat hariduslikku tasapinda ja varjundirikkamat hingeelu. → poeesia. Niisiis, tollase ametliku definitsiooni järgi oli kunstluule väärtuslikum kui rahvaluule.²⁵

Aga kui A. Saareste võrdleb 1922. aastal eesti kirjandust, s.o kunstluulet ja suulist luulet ehk rahvaluulet, leiab ta, et esimene jääb toodete rohkuse, aga ka sisulise ja kujulise küpsuse poolest kultuurrahvastest maha, teise üle võime aga uhkust tunda – laulude kunstilise küpsuse ja väärtuse poolest võime olla eeskujuks ka haritud suurrahvastele (Saareste 1922: 7). Samas kasutab A. Saareste regilaulu kohta mõisteid, nagu *kunstiline küpsus ja väärtus* (Saareste 1922: 7), *kunstilise mõjumise vahendid* (s.o alliteratsioon) (Saareste 1922: 19); kõrge *luuleline väärtus* (Saareste 1922: 9); *luulelised vahendid* (s.o metafoor) (Saareste 1922: 25).

Nii tekibki vastuolu kahe termini kasutuse vahel: ühest küljest on *kunst* väärtustav termin, entsüklopeediadefinitsiooni järgi iseloomulik kõrgemalt haritud ja arenenud inimestele (haritlased ja/või kõrgklass *versus* rahvas). Teisalt nähakse ka regilaulus kunstilisi väärtusi. Ja kolmandaks: teatud ajajärgul peetakse rahvaluulet kunstluulest kunstiliselt arenenumaks. Viimased hinnangud kuuluvad regilaule tundvale ja hindavale autorile.

Kahtlemata on *kunstluule* ja *rahvaluule* terminite vastuolu siinkohal pisut kunstlikult üleskistud probleem, tähendab ju eesti keeles *kunst* mitmeid nähtusi ja hinnanguid: tehislikku (kunstlik), teatud osavust, oskust (kunst) ja lisaks esteetilist hinnangut (kunstipärane). Neist esimene on pejoratiivse (või neutraalse) varjundiga, teised reeglina väärtustavad. Kunsti erinevaid tähendusi osutab juba A. Saareste, öeldes, et *Kalevipoja* värsid ei ole *rahvaomased, vaid kunstlikud, ühtlasi vigaselt sepitsetud* (Saareste 1922: 22). Kunstluule tähistab tegelikult autoriluulet, kirjalikku kirjandust. Tegelikult on küsimus selles, kas rahvaluulet peetakse kirjanduse osaks ja kuidas defineeritakse kirjandust.

1934. aasta *Eesti Entsüklopeedias* määratletakse *kirjandust* kirjallikuna, suulist kirjandust (rahvaluulet) kirjanduse määratlus ei hõlma (EE 1934). 1989. aasta *Eesti nõukogude entsüklopeedias* (ENE 1989)

defineeritakse kirjandust samuti kirjalikuna, aga rahvaluule alusel tekkinuna; ilukirjanduse iseloomustus vastab suuresti ka rahvaluule omale (definiitsioon sisaldab mh ka ilukirjanduse ja ühiskondlikkuse seoseid). Märgitakse rahvaluule ja kirjanduse seotust (erinevalt 1934. aasta *Eesti Entsüklopeedia* artiklist).

Rahvaluule ja kirjanduse seostamine (ja mittevastandamine) pärineb juba Teise maailmasõja eelsest kirjandusteooriast, A. Annistki (1936) nõudis regilaulude uurimist kirjandusteaduslike võtetega. Jaan Ainelo ja Henrik Visnapuu poeetikaõpikus hõlmab kirjanduse definiitsioon ka rahvaluule (õigemini kirjandusteose salvestamise viisi – *suusõnaline kirjandus*) (Ainelo & Visnapuu 1932: 8). Poeetika mõisteid käsitledes kasutavad nad regilaule näidetena, mitte ei vastanda neid ilukirjandusele, nad ei anna ka mingeid rahvaluule iseloomustusi.²⁶

Kirjanduse ja rahvaluule vastandamine või ühendamine on mõneski mõttes ideoloogilise maiguga. Enamasti tundub, et selle vastandamise aluseks on eelkõige ilukirjanduse uurijate seisukohad: rahvaluules ei nähta piisavalt väarikust, et olla kirjandusega võrdne. Kirjalik kirjandus on midagi kõrgemasemelisemat kui suuline (kirjaliku kultuuri kandjad on kõrgemal tasemel – nagu ütleb ka 1934. aasta *Eesti entsüklopeedia*). Tavaliselt ei taha kirjandusuurija kuulda sellest, et mõni klassikaline kirjandusteos on tegelikult suulist päritolu, seega rahvaluule (vt nt Rosenberg 1991: 8–9). Rahvaluuleuurijad on jälle otsekui oma tegevuse õigustamiseks tundnud vajadust oma uurimisobjekti kuidagi väärtustada, seostades seda kirjaliku kui “kõrge-ma” kirjandusega. Siiski on suulise luule uurijad liikunud mingil ajal ka vastupidist teed, väärtustades eelkõige suulist ja halvustades kirjanduslikku mõju – tuletame meelde nt Nõukogude Eesti folkloristide halvustavat suhtumist “kirjanduslikkusesse”, sest kirjanduslik päritolu justnagu kahandas rahvaluuleteose väärtust.²⁷

Kirjandus ja rahvaluule kui ideoloogilise vastandamise poolused on tihedalt seotud ja lõplikult neid eristada ei ole võimalik. Küsi-

museks jääb, kas ja kui teravalt rahvaluulet ja ilukirjandust (regilaulu ja autoriluulet) vastandada. Kuigi aeg-ajalt jõutakse seisukohatadeni, et nende vastuolu on kardinaalne (nt suuline *versus* kirjalik), siis järgmise lainega liigutakse pigem ühisosadeni: kunst, meelelahutus, tunnete väljendamine, lugude vestmine jms. Erinevusest rääkides on mainimist väärt vist ainult loomemeetod. Fr. Tuglas on öelnud, et see on ainus eraldaja – rahvaluule on sünnilt kollektivistlik, kunstkirjandus aga individualistlik. Aga tegelikult väljendab ka laulik end kollektivistliku tehnika kaudu individuaalselt (Tuglas 1996: 29). Kuigi tänapäeva maitsele võib tunduda stereotüüpia igav ja maitsetu ning regilaul monotoonne, võib põhjus olla ka lihtsalt maitseerinevustes. Hinnates individuaalsust ja omapära, ei pruugi me aga ära tunda oma stereotüüpseid väljendeid ja vorminorme.

Regilaulude parandamine

Hoolimata sellest, et regilaule peetakse väärtuslikeks ja ilusateks, on alati tuntud vajadust neid oma kaasaja lugejatele arusaadavaks teha, seda muidugi erisuguste põhjendustega ja erineval määral. Peab muidugi rõhutama, et reeglina (vähemalt Jakob Hurdast saati) on tehtud vahet teaduslike väljaannete ja rahvaväljaannete vahel (vt Kubjas 1980: 275) – teaduslike väljaannete tekste ei muudetud, rahva- ja/ehk iluväljaannete tekste aga küll. Jääb mulje, et 20. sajandi haritud maitsele regilaulustiil ei sobinud.

Kõik 20. sajandi alguse regilauluantoloogiate (väljaanded koolidele) autorid on rääkinud regilaulude parandamisest (ja ka valikust antoloogiasse) esteetilistel põhjustel.²⁸ Mida konkreetselt parandati, olenes juba autorist. Näiteks A. Saareste on kombineerinud ja liitnud eri teisendeid, mingil määral parandanud värsimõõtu ja (murde)keelt (Saareste 1922: 4, 9). Kõige kaugemale läks kindlasti J. Aavik,²⁹ deklareerides, et väljaantavad laulud peavad olema nii keelelt kui ka värsivormilt korralikud ja ilma nende juhuslike puuduste ja vigade-

ta, mida leidub peaaegu kõigi rahvalaulude originaalides ja mis häirivad nende esteetilist nautimist (Aavik 1919: VII–IX).

Iseenesest ei peaks peaaegu sajandivanuste seisukohtade üle pikalt arutlema – mõista tuleks 20. sajandi alguse noor-eestlaste radikaalseid ideid, mis aastate jooksul leebusid. Aga et hiljemgi on sellistel teemadel sõna võetud ja lähtunud just noor-eestlaslikust radikaalsusest, siis võib selle üle siiski mõtiskleda. 1967. aastal arutleb Eduard Kubjas pikalt regilaulude esteetiliste antoloogiate ja nende puuduste ja puudumise üle. Muuseas tsiteerib ta Fr. Tuglast (1912), kelle sõnu ta *ikka veel kehtivaiks* pidas:

Otse igatsusega ootame hoolikalt ja maitsekalt koostatud valimikku, et siis ainult veel uurimise otstarbel Monumenta Estoniae Antiquae hiigelköiteid avada (Kubjas 1980: 278).

Tundub, et kõiges on jälle süüdi Tuglas. E. Kubjas avaldab oma seisukoha, et regilaule on vaja parandada lugemiseks, kuulamisel (s.o loomulikus kontekstis) häirivad puudused vähem (Kubjas 1980: 279). Kokkuvõtlikult tuleb tema arvates kahandada parallelismirühmade pikkust (need on liiga pikad, venitavad ja väsitavad), liiga pikki laule lühendada ja parandada ka värsimõõtu, kui see ei vasta nn kalevalareeglitele. Parandada ei tasu värsimõõtu stereotüüpides, kivilinenud epiteetides, mõningates kordustes jne (Kubjas 1980: 279–280).

Regilaulude parandamiste põhjendustes avalduvad arusaamad, et laulud oma naturaalsuses, loomulikkuses on liiga metsikud ja vigased, mistõttu tuleb need tänapäeva haritud lugejatele kodustada. Alliteratsiooni, parallelismi ja stereotüüpiat võidakse ju pidada regilaulude stiilinõueteks, neid isegi imetleda;³⁰ tänapäevastes, lugemiseks mõeldud väljaannetes tunduvad needsamad stiilieripärad aga tüütud – nii on öeldud alliteratsiooni (Laugaste 1969: 16), parallelismi (Kubjas 1980: 279) ja korduste, seega stereotüüpia (Tedre 1965: 33), samuti murdekeele (Saareste 1922: 9) kohta.

Siinkohal rõhutan, et ma ei pea silmas tekstide üldisemat redigeerimist – kirjaviiside ühtlustamist, interpunktsiooni parandamist jmt –, vaid tõesti laulutekstide “parandamist”. Parandamise põhjendus tuleb esile E. Kubjase tunnistusest, et parandama peab lugemiseks (1980: 279). Kirjalik ja suuline tekst ongi erinevad, neid võetakse erinevalt vastu ja neid peab ka erinevalt esitama; kõik lauluvariandid ei ole võrdselt välja töötatud, paratamatult tuleb teha mingi valik jne. Kuid laulutekstide valiku ja parandamise põhimõtteid esitades avaldatakse sageli meelt regivärsi põhiliste loomulike poeetiliste stiilivõtete vastu – tundub, et regilaulude keel ja poetika on nii totaalselt vananenud, et isegi regilaulu-uurijad ei suuda neid tegelikult mõista ega nautida. Kõigele lisaks jääb mõru mulje, et ilustatud tekstide avaldamine regilaulude esteetilistes väljaannetes on tänamatu töö, sest ikka leidub keegi, kellel on õigest värsimõödust, alliteratsioonist, parallelismist jms ilust teistsugune arvamus ja teistsugune maitse ning parandustöö arvatakse mõttetuks.³¹

Naiselik ilulemine

Regilaulude ilu, esteetiline väärtus on vaieldamatu hinnang, kaanoniks muutunud kinnisarvamus. Regilaulude stiilist rääkides on kasutatud kinnisväljendit “naiselik ilulemine”, mis ei tundu positiivse, vaid pigem alavääristava hinnanguna. Regilaul kuulus kogumise ajal tõesti suuresti naiste traditsiooni, kuid tundub, et folkloristide jt autorite arvates peaks “õige luule” olema midagi vastandlikku, “mehelikult karge” – ideaalseim luule on mehelik kangelaseepika, mille puudumisel peab leppima naiseliku lüroepikaga.

Eepilise luule väärtustamine, seega ka eelistamine pärineb juba klassitsismist ja romantismist ning on seotud rahvusliku eneseväärrikusega. 20. sajandil käibinud sellekohaste stereotüüpide tekkes on suur osa jälle Fr. Tuglase (1912) väljendatud seisukohtadel. Ühest küljest imetleb ta tütarlaste loodud luulemaailma, teisalt jälle seostab

Foto 7. Laulmise tänapäevane stereotüüp: kusagil põleb taustaks jaanilõike, rahvas aga lustib laulu saatel omaette. Voore külakapell lõbustamas jaanitulelisi Kodavere kihelkonna Sassukvere külas 2000. aastal. Mall Hiimäe foto (ERA, VF 2871).

regilaulutraditsiooni mandumist selle naiseliku *lüriseerumisega*.³² O. Loorits, kes rõhutas regilaulude uurimisel ka rahva meelelaadi uurimise vajadust, märgib regilauludes domineerivana naiselikku meeleolutsemist ja passiivset vastupanu, süüvimist sissepoole ning kasutab väljendeid: [---] *lihtsa laulik-neiu halamine*, [---] *neitsilikult puhas luulerõõm* (Loorits 1935: 127–129). Ka E. Laugaste räägib naiseliku lüürika valdavusest, naiselikust meeleolutsemisest ja passiivsusest, mis mõjustavad nii regilaulu sisu kui ka vormi. Lüürika on tema sõnul hele ja meeleoluline – ilmselt naiselik –, seevastu meestelaulud on töö- ja orjuslaulud, kus on võimast, mehelikku satiiri ja trotsi (Laugaste 1946a: 483–484, vt ka 1976a: 36). Siin ei ole kerge mõista, kas tegu on omaaegse keelekasutuse ja retoorikaga või ka teatavate hinnangute andmisega (naiselik meeleolutsemine, ilutsemine *versus* mehelik dünaamika, satiir).

Kuigi Eesti traditsioonis pole säilinud meeste kangelaseepikat, ot-sitakse-igatsetakse seda endiselt taga, kadumise põhjuseks tuuakse üldisemalt sotsiaalseid-poliitilisi jm olusid (nt Laugaste 1946b: 41–42, Viidalepp 1959: 88–89, Arukask 2003: 36–41). Lisaks sellele aga käibib arvamine, justkui oleks naiste lüriseeriv ja meeleolutsev-ilutsev laulustiil süüdi mehelike eepiliste laulude kadumises, lüüriliseks muutumises.³³ Eesti traditsioonis käibinud meestelaulude (mitte enam kangelaslaulude) iseloomustustes märgitakse, et nende stiil on rohmakam (pole kõrgstiil), aga need on dünaamilised, värskendavad jne (Viidalepp 1959: 88, Tampere 1964: 9, 12–13, 14–15). Mehelikku, eepilist luulet peetakse lüürilisest millegi poolest väärtuslikumaks – isegi kui see pole stiili poolest nii läbitöötatud. Ilmselt on hinnatud pigem temaatikat kui poetikat. Aga kas meil on ikka adekvaatset ettekujutust, milline peaks olema eepika stiil? Satu Apo leiab, et kui eepilises laulus on liiga palju lüürilisi lisandusi, on see tunnistuseks lauliku nõrkusest, degeneratsioonist (Apo 1994: 22). Soome eepika puhul (mis on ka meie rahvalaulu-uurijate ideaal) hinnatakse tõenäoliselt eelkõige esteetilist lihtsust, stiilielementide nappust. Felix Oinas on kirjeldanud vene böliinade *eepilist tseremonialismi*,³⁴ mis puuduvat soome eepikas, sest kahe traditsiooni funktsioonid erinevad (Oinas 1999: 169 jj). Ehk tulenebki sellisest traditsiooni eripärast soome-eesti folkloristide ettekujutus, et “korralik” eepika, meesteluule, peab olema vaba kunstilisest kujundamisest, sest lüürika kui teisejärguline naiste laul on ilutsev, impressionistlik ja meeleolutsev? Tundubki, et lüürika rehabiliteerub alles nn ametliku, kirjalliku luule käsitlustes, kuid sealgi eelistatakse enam eepilist luulet ning üldse loeb ja kirjutab “korralik eestlane” proosat.³⁵

Kokkuvõtteks

Artikli eesmärgiks ei olnud “paljastada” ega osatada kunagisi seisukohti, mis käibisid regilaulutraditsiooni kohta. Ega olegi lihtne arusaada, kas tegemist on omal ajal aktsepteeritud keelekasutuse, re-

toorika (leksikaalne stereotüüpia!) või hoopis kinnisarvamustega – stereotüüpidega laiemas mõttes. Muidugi avalduvad ka kinnisväljendites arvamused ja ega kõik stereotüübid pruugigi valed olla.

Artikli tegelikuks eesmärgiks oli juhtida tähelepanu stereotüüpidele, mis on käibel olnud kogu 20. sajandi ja pole kadunud ka tänapäeval. Kas ja mida me ikkagi mõtleme, kui räägime regilaulu ilust, regilaulust kui kunstiteosest või “naiselikust lüürikast”?

Kommentaarisid

¹ Definiitsioon sarnaneb Eduard Laugaste õpikus esitatuga (1975: 71). Entsüklopeedia autorite hulgas esindab folkloriste aga hoopis Ülo Tedre, kelle varem pakutud stereotüüpidedefiniitsioon eeltoodust pisut erineb (vt nt Tedre 1965: 35).

² Näiteks kirjandusterminite interneti-sõnastik esitab stereotüüpia definiitsiooni: *A stereotype was originally the name for a duplication made during the printing process; this led to its modern definition as a person or thing that is (or is assumed to be) the same as all others of its type* [stereotüüp tähendas algselt trükiprotsessi abil tehtavat kordust; tänapäevases tähenduses näitab see, kui üks isik või asi on (või tundub olevat) samasugune nagu teised sama tüüpi isikud ja asjad] (Glossary; vrd nt Greer 1995). Soome folkloristikas tähistab stereotüüp teatud inimrühmade kohta käivat kinnisarvamust (vt Terminologia 1998 & 2001: 56, vrd Virtanen 1991: 35–38).

³ Entsüklopeediaartikli järgi avaldub stereotüüpia ka muinasjututegelaste iseloomustustes, nt vaenelaps on alati abivalmis ja võõrasema õel (EE 1995). Ka E. Laugaste kirjeldab laiemas mõttes stereotüüpsuse näitena muinasjuttudes esinevat karakterite ja kujude sarnasust (Laugaste 1975: 71).

⁴ E. Laugaste kasutab terminit *käibetõde*, mille järgi regilauludes on vaesed targad, rikkad aga rumalad (Laugaste 1976a: 16).

⁵ Näiteks märgib Richard Viidalepp looma- ja imemuinasjuttude puhul *stereotüüpset sõnastust, stereotüüpseid väljendeid ja kõnekäände* (Viidalepp 1959: 388–389, 401).

⁶ Sõnastikes antakse mõistetele *stereotyped, stereotyped, stereotyping* ka meile harjumuspäraseid tähendusi, nagu *A conventional, formulaic, and oversimplified conception, opinion, or image* [konventsionaalne, formaalne ja ülelihtsustatud kontseptsioon, avamus või kujutus] või *To give a fixed, unvarying form to* [andma millelegi kindlaksmääratud, muutumatut kuju] (Dictionary).

⁷ Teatavate väljendite kordamist regilauludes on täheldatud juba 19. sajandi laulukäsitlustes, kuid uurijate huvi keskmes olid tol ajal muud regilaulude omadused (ajaloolisus ja ilu) ning regilaulude poeetika alane terminoloogia polnud veel välja kujunenud (vt Kolk 1980: 26; Roll 1992a; vt ka Sander 1920: 14–15).

⁸ Nagu eespool selgus, näitas tollaegne (entsüklopeedias toodud) *stereotüüpia* definiitsioon seda mõistet pigem halvustavalt.

- ⁹ Fr. Tuglase essee on siiani üks tsiteeritumaid ja mõjukamaid käsitlusi regilaulude stiilist.
- ¹⁰ Nn “nuttes koju”-värsirühm, milles peategelane läheb nuttes koju, kus temalt päritakse nutu põhjust.
- ¹¹ Nõukogude perioodi folkloristika stereotüüpia definitsioonidest vt pikemalt nt Liina Saarlo (1999, 2000a).
- ¹² Miks hakati stereotüüpiaga lähemalt tegelema nii hilja? Üks põhjus võib olla see, et tüpoloogiale keskendunud eesti regilaulu-uurijad jõudsid lõpuks paratamatult vajaduseni nende “eksitavate” üksustega tegelda. Teine põhjus – mis on eraldi uurimistöö vääriiline – oli arvatavasti see, et igasuguse kvantitatiivse ja detailse analüüsi autorit võidi Teise maailmasõja järgsel ajal süüdistada formalismis (vt nt Laugaste 1946a: 477, 478). Sellele viitab igatahes Ü. Tedre artikli lõpus olev omamoodi eneseõigustus (Tedre 1964b: 84).
- ¹³ Nagu Soomeski (vt Terminologia 14; Kuusi 1994: 142–144), on Eesti traditsioonis mõistet *vormel* kasutatud lühivormidest rääkides. Nt E. Laugaste iseloomustuse järgi on vanasõnad *lühikesed kondenseeritud vormelid* ja *piltlikud vormelid* (Laugaste 1946b: 127, 129). Ka A. Annistil oli termini *vormel* kasutamine seotud vanasõnadega (vanasõnasarnaste fraasidega) soome lauludes (Annist 1930: 41).
- ¹⁴ Vrd vormelite regulaarsusnõudega vormeliteoorias (vt Lord 1997: 30; Kiparsky 1976: 83).
- ¹⁵ V.a samadelt autoritelt järgmistel aastakümnetel ilmunud mõned artiklid: U. Kolgilt (1980) eelneva täiendus, Ü. Tedrelt üksiklaulike repertuaari pöördumis- ja siirdvärsside lühemad analüüsid (Tedre 1974, 1982). Ü. Tedre on 1988. aastal avaldatud juubeliintervjuus kahjutundega tunnistanud, et tal jäi stereotüüpiaalane uurimistöö pooleli (Tedre 1988).
- ¹⁶ Tema seisukoht oli muidugi ka vastureaktsioon ärkamisaegsele eesti regilaulu ilu ülistamisele, samuti võitles ta eesti luulekeele väljakujundamise eest, rahvalaulus ei olnud tema arvates piisavalt isikupärast sisu ja vormi (Tuglas 1996: 19).
- ¹⁷ Vrd ka tema soovilugeda esteetiliselt redigeeritud, *hoolikalt ja maitsekalt koostatud valimikku*, et ei peaks end läbi närima regilaulude “toortekstide” kogumist (Tuglas 1996: 19).
- ¹⁸ Näiteks Ü. Tedre (1964b: 52) kasutab mõistet *kivinenud ütlused*.
- ¹⁹ Loomingulisust oletades jõutakse vahel ka äärmusesse, nähes loomingulist muutmist (improvisatsiooni) seal, kus seda ei pruugi ollagi (vt nt Saarlo 2000b: 174–177). Lisaks improviseerimisele võivad lauluteksti muutused olla põhjustatud esiteks suulise traditsiooni ja/või mälu eripäradest: suulises traditsioonis väidetavalt täpselt korratavas tekstis tehakse ikka “vigu”, st suuline täpsus on midagi muud kui kirjalik (vrd Ong 1982: 57 jj, Goody 1984: 118–119), ja teiseks tõepoolest ka regilaulutraditsiooni taandumisest või lihtsalt unustamisest jne (vt Kolk 1959: 72–73).
- ²⁰ U. Kolgi väited on mõistetavad tema stereotüüpiakäsitluse uuenduslikul taustal: kui seni oli stereotüüpsena nähtud peamiselt tervikvärse ja värsirühmi, mis suhteliselt vähem varieerusid, siis tema laiendas (või kitsendas) stereotüüpia mõistet värsist väiksematele üksustele – sõnaühenditele ja sõnadele, mis esinevad hoopis rohkemates leksikaalsetes kontekstides ja seostuvad rohkem varieerumisega.
- ²¹ Nt lauliku isiklik kompetents ja vanus, traditsiooni levikusuund, laulude funktsioon ja žanr jms (vt Saarlo 1999: 139–140, 2000b: 173–181; vrd Bauman 1977: 39–40).

- ²² Vt nt Matjus 1984, ka Saarlo 2003: 20–23.
- ²³ Mõlemas artiklis on kunst maailma peegeldus, mõlemas viiakse kunsti algus ammu-
sesse aega jne.
- ²⁴ Vt lähemalt Saarlo 2003: 20–23.
- ²⁵ 1990. aasta *Eesti entsüklopeedias* seda terminit pole, nõukogude folkloristikas seda ei
kasutatud.
- ²⁶ Nad ei käsitle otsesõnu stereotüüpiat, midagi sarnast on poeetilise leksikoni peatükis
mõiste *kulunud sõnad*, mille näiteks nad regilaulu aga üldse ei too (Ainelo & Visna-
puu 1932: 30–31). Regivärsid on seevastu toodud näidetena arhaismide ja dialektismi-
de selgitamisel (Ainelo & Visnapuu 1932: 21, 25).
- ²⁷ Vt nt raamatus *Saaksin ma saksa sundijaks* (Laugaste 1976b) eri autorite kirjutatud
tüübimonograafiaid, mis alati esitavad ka laulutüübi trükivariandid ja nende mõju
hilisematele üleskirjutustele. Vrd ka Ruth H. Finnegani ja Albert B. Lordi vaidlust, kas
tulenevalt loomemeetodist on tegemist suulise või kirjaliku kirjandusega (Finnegan
1976), või vene autorite nõrdimust, kui böliinasid peeti kõrgklasside pärimuseks (So-
kolov 1947: 130–131).
- ²⁸ Selma Kutti, Oskar Loorits ja Herbert Tampere (1935) ilustamist ei maini.
- ²⁹ Temal olid vast ka esteetiliselt kõige suuremad pretensioonid. J. Aaviku tõekspidamis-
test vt nt Särg 2004.
- ³⁰ Nt Jaan Ainelo ja Henrik Visnapuu (1932: 116) leiavad, et alliteratsioon on regilaulude
kauneimaid ehteid.
- ³¹ Nt E. Kubjase kriitika seniavaldatud esteetiliste regilauluväljaannete aadressil (Kubjas 1980).
- ³² Vt nt esse alguses “Ilolaulu” kommentaari (Tuglas 1996: 13 jj) ja uuema laulu iseloo-
mustamist (Tuglas 1996: 30 jj). Fr. Tuglase esteetilisi põhimõtteid, mis sisaldavad ka
meheliku-naiseliku vastandamist ja mehelikuigatsust, on kommenteerinud Jaan Un-
dusk (Undusk 1996: 461 jj).
- ³³ Seisukohtade sarnasust ja püsivust läbi aegade vt Kampmann (1924: 41) ja Arukask
(2003: 61, 110, 114, 122). Mittevastandavat alternatiivi pakub Lintrop (1999: 8–9).
- ³⁴ Eepilise tseremonialismi stiilitunnusteks on nt *loci communes* (korduvate situatsioo-
nide vormelilaadsed, stereotüüpsed kirjeldused), tegevuse üksikasjalikud kirjeldused,
kinnisepiteedid ja mitmesugused kordused (Oinas 1999: 192).
- ³⁵ Vt jälle Fr. Tuglase märkusi, nt selle kohta, et *Kalevalast* võttis soome kirjanikest eeskujul
ainult *lüürilise stiili meister* Juhani Aho, aga mitte realist Aleksis Kivi (Tuglas 1996: 34).

Kirjandus

- Aavik, Johannes 1919. *Valik rahvalaule*. Keelelise uuenduse kirjastik 24. Tartu:
Istandik.
- Ainelo, Jaan & Visnapuu, Henrik 1932. *Poeetika põhijooni: Poeetika. Stilistika.
Retoorika. Meetrika. Tematika. Tektoonika. Kirjandite teooria* I. Tartu: Noor-
Eesti Kirjastus.

- Anni (=Annist), August 1930 (koost & toim). *Kanteletar: Soome rahva kangela-lugusid, ballaade ja legende* I. Maailmakirjanduse valimikud. Soome antoloogia I. Tartu: Eesti Kirjanduse Selts.
- Annist, August 1936. Meie rahvalaulu stiili küsimusi. *Looming* 7, lk 781–788.
- Apo, Satu 1994. Rahvaluule. Laitinen, Kai. *Soome kirjanduse ajalugu*. Tallinn: Vagabund, lk 15–75.
- Arukask, Madis 1998. Setu lüroepiliste regilaulude eepilisest kihist. *Mäetagused: Hüperajakiri* 8, lk 96–103 (<http://www.folklore.ee/tagused/nr8/mreg.htm> – 31. märts 2006).
- Arukask, Madis 1999. Setu lüroepilise regilaulu stseenid. Hiimäe, Mall & Oras, Janika & Tamm, Kadri (toim). *Lohetapja*. Pro Folkloristica 6. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, lk 5–19.
- Arukask, Madis 2000. “Venna sõjalugu” ja inimõtlemise muutlikkus: Setu lüroepiline laul kui pideva distantseerumise ja muutumise dokument. Jaago, Tiit & Valk, Ülo (toim). *Kust tulid lood minule...: Artikleid regilaulu uurimise alalt 1990. aastatel*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 57–121.
- Arukask, Madis 2003. *Jutustava regilaulu aspektid: 19. sajandi lõpu setu lüroepiliste regilaulude žanr ja struktuur*. Dissertationes folkloristicae Universitatis Tartuensis 3. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Bauman, Richard 1977. *Verbal Art as Performance*. Series in sociolinguistics. Rowley (Massachusetts): Newbury House Publishers.
- Dictionary = Wilson, George B. & Payack, Paul J. J. *yourDictionary.com* (<http://www.yourdictionary.com/> – 31. märts 2006).
- EE 1934 = *Eesti entsüklopeedia* IV. Kleis, Richard & Treiberg (=Tarvel), Peeter & Veski, Johannes Voldemar (toim). Tartu: Loodus.
- EE 1936 = *Eesti Entsüklopeedia* VII. Kleis, Richard, Tarvel, Peeter & Veski, Johannes Voldemar (toim). Tartu: Loodus.
- EE 1990 = *EE: Eesti entsüklopeedia* 5. Kaevats, Ülo (peatoim). Tallinn: Tallinn: Valgus.
- EE 1995 = *EE: Eesti entsüklopeedia* 8. Varrak, Toomas & Kaevats, Ülo (peatoim). Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus.
- ENE 1989 = *ENE: Eesti Nõukogude entsüklopeedia* 4. Naan, Gustav (peatoim). Tallinn: Valgus.
- Finnegan, Ruth H. 1976. What Is Oral Literature Anyway? Comments in the Light of Some African and Other Comparative Material. Stolz, Benjamin A. & Shannon, Richard S. (toim). *Oral Literature and the Formula*. Ann Arbor: Center for the Coordination of Ancient and Modern Studies, University of Michigan, lk 127–176.

- Glossary = *Glossary of Literary Terms* (http://www.galegroup.com/free_resources/glossary/ – 18. aprill 2006).
- Goody, Jack 1984. *The domestication of the savage mind*. Cambridge: Cambridge University Press, 1984.
- Greer, Germaine 1995. *Stereotüüp* (<http://www.folklore.ee/seminar/greer.html> – 31. märts 2006).
- Grünthal, Wilhelm (=Villem) 1933. Virolaisen kansanrunouden kuvaannollisista kerto-sanoista. *Kirjoituksia isänmaallisista aiheista: Juhlakirja professori Kaarle Krohnin seitsenkymmenvuotis-päiväksi 10. V. 1933*. Suomi 5: 16. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, lk 102–119.
- Harvilahti, Lauri 1992. *Kertovan runon keinot: Inkeriläisen runoepiikan tuottamisesta*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 522. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Jaago, Tiiu 1998. *Regilaulu poeetika: Rahvaluule ülemastme kursuse regilaulu uurimise meetoditest*. Tartu: Tartu Ülikooli eesti ja võrdleva rahvaluule õppetool (<http://www.folklore.ee/UTfolk/loengud/poeetika/> – 31. märts 2006).
- Kallas, Oskar 1901. *Die Wiederholungslieder der estnischen Volkspoesie: Akademische Abhandlung I*. Helsingfors: [s.n.].
- Kampmann, Mihkel 1924. *Eesti kirjandusloo peajooned I*. Tallinn: G. Pihlakas.
- Kiparsky, Paul 1976. Oral Poetry: some linguistic and typological considerations. Stolz, Benjamin A. & Shannon, Richard S. (toim). *Oral Literature and the Formula*. Ann Arbor: Center for the Coordination of Ancient and Modern Studies, University of Michigan, pp. 73–125.
- Koemets, Aino 1955. Sisu ja vormi ühtsus eesti regivärsilise rahvalaulu parallellismis. Laugaste, Eduard *et al.* (koost). *Ajaloo-keeleteaduskonna töid = Труды историко-филологического факультета*. Tartu Riikliku Ülikooli Toimetised 38. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus, lk 145–166.
- Kokamägi, Hilja 1983. “Mõisast pääs”. Laugaste, Eduard (toim). *Uurimusi eesti regivärsi ja rahvajutu alalt 2: Kui ma pääsen mõisast*. Tallinn: Eesti Raamat, lk 13–62.
- Kolk, Udo 1959. Rahvalauluvariandi mõistest. *Keel ja Kirjandus* 2, lk 65–73.
- Kolk, Udo 1962. Värsisisesed vormelid eesti regivärsilises rahvalaulus. Raud, Liis *et al.* (toim). *Töid filoloogia alalt = Труды по филологии I*. Tartu Riikliku Ülikooli toimetised 117. Tartu: [Tartu Riiklik Ülikool], lk 71–153.
- Kolk, Udo 1980. Regivärsi stereotüüpiast. Laugaste, Eduard & Muru, Karl & Kolk, Udo (toim). *Töid eesti filoloogia alalt = Труды по эстонской фило-*

- логии. *Жанровые проблемы эстонского фольклора 7: Eesti rahvaluule žanriprobleemid*. Tartu Riikliku Ülikooli toimetised 528. Tartu: [Tartu Riiklik Ülikool], lk 25–46.
- Kubjas, Eduard 1980. Rahvalaulule kohta esteetilises kultuuris! *Laugaste, Eduard. Eesti rahvaluuleteaduse ajalugu 2: Valitud tekste ja pilte*. Tallinn: Eesti Raamat, lk 270–281.
- Kutti (=Lätt), Selma & Loorits, Oskar & Tampere, Herbert (koost) 1935. *Valimik eesti rahvalaule*. Keel ja Kirjandus 32. Tartu: Loodus.
- Kuusi, Matti 1994. *Mind and Form in Folklore: Selected Articles*. Studia Fennica Folkloristica 3. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Laugaste, Eduard 1946a. Eesti rahvalaulude uurimise metodoloogilisi lähtekohti. *Looming* 4, lk 476–486.
- Laugaste, Eduard 1946b. *Eesti kirjanduse ajalugu I: Eesti rahvaluule*. Tartu: Teaduslik Kirjandus.
- Laugaste, Eduard 1969. *Sõnaalguline ja sisealliteratsioon eesti rahvalauludes: Eesti rahvalaulu struktuur ja kujundid I*. Töid eesti filoloogia alalt = Труды по эстонской филологии II. Tartu Riikliku Ülikooli Toimetised 234. Tartu: Tartu Riiklik Ülikool.
- Laugaste, Eduard 1975. *Eesti rahvaluule*. Tallinn: Valgus.
- Laugaste, Eduard 1976a. Kätemaksumotiiv eesti regivärsilistes orjuslauludes. Laugaste, Eduard (toim). *Saaksin ma saksa sundijaks*. Uurimusi eesti regivärsi ja rahvajutu alalt 1. Tallinn: Eesti Raamat, lk 47–177.
- Laugaste, Eduard (toim) 1976b. *Saaksin ma saksa sundijaks*. Uurimusi eesti regivärsi ja rahvajutu alalt 1. Tallinn: Eesti Raamat.
- Laugaste, Eduard 1979. Eesti regivärsi tüpologiseerimise alusest. Laugaste, Eduard et al. (toim). *Töid eesti filoloogia alalt VI: Regivärss*. Tartu Riikliku Ülikooli toimetised 501. Tartu, lk 5–55.
- Laugaste, Eduard 1992. Ballaad “Nurganaine” eesti vanemas rahvalaulutraditsioonis. Järv, Ants et al. (toim). *Töid eesti filoloogia alalt: Eesti rahvaluule käsitlusi*. Tartu Ülikooli toimetised 943. Tartu: Tartu Ülikool, lk 3–29.
- Lehtipuro, Outi 1974. Trends in Finnish Folkloristics. Leino, Pentti (toim). *Finnish folkloristics* 2. Studia Fennica 18. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura, lk 7–36.
- Lintrop, Aado 1999. Suur tamm, kudevad neiud ja punane paat, kadunud harjast rääkimata. *Mäetagused: Hüperajakiri* 10, lk 7–23 (<http://www.folklore.ee/tagused/nr10/tamm.htm> – 1. aprill 2006).

- Lintrop, Aado 2001. "Ema haul" lego ja lauluna. Jaago, Tiiu & Sarv, Mari (toim). *Regilaul – keel, muusika, poeetika*. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, lk 299–313.
- Loorits, Oskar 1935. Eesti rahvalaulude esteetilisest, psühholoogilisest ja kultuuriajaloolisest tagapõhjast. Kutti, Selma & Loorits, Oskar & Tampere, Herbert (koost). *Valimik eesti rahvalaule*. Keel ja Kirjandus 32. Tartu: Loodus, lk 120–130.
- Loorits, Oskar 1940. *Ununevast kultuurimiljööst: Mit einem Referat: Aus verschollenem Kulturmilieu*. Eesti Rahvaluule Arhiivi Toimetused 12. Tartu: [s.a.]. Äratrük: *Eesti Teaduste Akadeemia aastaraamat I*. Tartu 1940, lk 221–339.
- Loorits, Oskar 1949. Eesti rahvalaulu elutundest. *Koguja 2: Kirjandus-kultuuri koguteos*. Ülemaailmse Eesti Kirjanduse Seltsi Toimetused 2. Geislingen: Ülemaailmne Eesti Kirjanduse Selts, lk 67–90.
- Lord, Albert Bates 1997. *The Singer of Tales*. Harvard studies in comparative literature 24. Cambridge & London: Harvard University Press.
- Lotman, Juri 1999. *Semiosfäär*. Avatud Eesti Raamat. Tallinn: Vagabund.
- Matjus, Ülo 1984. Esseelikke lisandusi kunsti ja kunsti ümbruse mõistmiseks. *Looming* 5, lk 650–665.
- Oinas, Felix J. 1999 [1990]. Vene böliinad ja soome eepilised rahvalaulud. Oinas, Felix J. *Tuul heidab magama ja teisi esseid*. Keele ja kirjanduse raamatusari 3. Tallinn: Keel ja Kirjandus, lk 157–180.
- Ong, Walter J. 1982. *Orality and Literacy: The Technologizing of the Word*. New Accents. London & New York: Methuen.
- Peegel, Juhan 1997. Riivamisi regivärsist. Peegel, Juhan. *Kuld on jäänud jälgedesse Regivärsi keelest ja poeetika st*. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, lk 146–165.
- Ridala-Grünthal (= Grünthal-Ridala), Villem 1931. Eesti rahvaluule keelest. *Eesti Kirjandus* 5, lk 266–286.
- Roll, Tiiu 1985. Värvnimetused ja nende kujundiline osa regivärsilises pulmalaulus. Muru, Karl *et al.* (toim). *Töid eesti filoloogia alalt X: Probleeme eesti regilaulude alalt*. Tartu Riikliku Ülikooli Toimetised 699. Tartu: Tartu Riiklik Ülikool, lk 34–58.
- Roll, Tiiu 1992a. Regilaulu poeetika käsitlusi Eestis 19. sajandil. Järv, Ants *et al.* (toim). *Töid eesti filoloogia alalt: Eesti rahvaluule käsitlusi*. Tartu Ülikooli Toimetised 943. Tartu: Tartu Ülikool, lk 45–60.
- Roll, Tiiu 1992b. Regilaulu epiteedi analüüsi võimalusi. Järv, Ants *et al.* (toim). *Töid eesti filoloogia alalt: Eesti rahvaluule käsitlusi*. Tartu Ülikooli Toimetised 943. Tartu: [Tartu Ülikool], lk 61–65.

- Rosenberg, Bruce A. 1991. *Folklore & Literature: Rival Siblings*. Knoxville: University of Tennessee Press.
- Saareste, Andrus 1922. *Valitud eesti rahvalaulud: Keelelise ja värsiõpetusliku sissejuhatuse ning sõnastikuga*. 2., muudet & täiend tr. Tallinn: Tallinna Eesti Kirjastuse Ühisus.
- Saarlo, Liina 1999. Vormeliteooria ja regilaulude uurimine. Hiemäe, Mall & Oras, Janika & Tamm, Kadri (toim). *Lohetapja*. Pro Folkloristica 6. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, lk 133–143.
- Saarlo, Liina 2000. Kodavere regilaulude vormelid. Jaago, Tiiu & Valk, Ülo (toim). *Kust tulid lood minule...: Artikleid regilaulu uurimise alalt 1990. aastatel*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 123–160.
- Saarlo, Liina 2000b. Kodavere (regi)laulikud: kes ja kas. Jaago, Tiiu & Valk, Ülo (toim). *Kust tulid lood minule...: Artikleid regilaulu uurimise alalt 1990. aastatel*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 161–184.
- Saarlo, Liina 2003. Rahvaluule, stereotüüpia, ideoloogia. Jaago, Tiiu (koost & toim). *Pärimus ja tõlgendus: Artikleid folkloristika ja etnoloogia teooria, meetodite ning uurimispraktika alalt*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 13–25.
- Sander, Tõnu 1920. *Eesti kirjanduse lugu I: Rahva-luule*. 4. tr. Tartu: G. Roht.
- Sokolov, Juri 1947. *Folkloori olemus ja folkloristika historiograafia*. Tartu: Teaduslik Kirjandus.
- Särg, Taive 2004. Regilaulude skandeeriv esitus kui vältelise meetrumi manifestatsioon: Johannes Aaviku vaated. Vihma, Helgi (koost). *Artikleid ja arhivaale* 3. Keeleuenduse kirjastik B5. Tallinn: Johannes Aaviku Selts, lk 93–113.
- Tampere, Herbert 1935. Eesti rahvalaulude värsiehitusest, stiilivõtteist, keelekujust ja viisidest. Kutti (=Lätt), Selma & Loorits, Oskar & Tampere, Herbert (koost). *Valimik eesti rahvalaule*. Keel ja Kirjandus 32. Tartu: Loodus, lk 115–120.
- Tampere, Herbert 1964. *Eesti rahvalaule viisidega* 4. Tallinn: Eesti Raamat.
- TEA = Mägi, Ruth & Kull, Rein (toim) 1999. *Võõrsõnastik*. Tallinn: TEA.
- Tedre, Ülo 1964a. Tähelepanekuid regivärsilise rahvalaulu tüpoloogias. Pino, Veera & Tedre, Ülo & Viidalepp, Richard (toim). *Eesti rahvaluulest*. Tallinn: Eesti NSV Teaduste Akadeemia, lk 7–32.
- Tedre, Ülo 1964b. Stereotüüpsusest Karksi rahvalauludes. Pino, Veera & Tedre, Ülo & Viidalepp, Richard (toim). *Eesti rahvaluulest*. Tallinn: Eesti NSV Teaduste Akadeemia, lk 52–84.

- Tedre, Ülo 1965. Rahvalaul. Vinkel, Aarne & Sögel, Endel (toim). *Eesti kirjanduse ajalugu 1: Esimestest algetest XIX sajandi 40-ndate aastateni*. Tallinn: Eesti Raamat, lk 37–63.
- Tedre, Ülo 1974. Stereotüpiat Kadri Sarvin lauluperinnöösä. Virtaranta, Pertti (toim). *Sampo ei sanoja puutu: Matti Kuusen juhlakirja*. Kalevalaseuran vuosikirja 54. Porvoo & Helsinki: Werner Söderström OY, lk. 391–403.
- Tedre, Ülo 1982. Das Stereotype in den Estnischen Volksliedern. Žygas, Egle Victoria & Voorheis, Peter (toim). *Folklorica: Festschrift for Felix J. Oinas*. Indiana University Uralic and Altaic Series 141. Bloomington (Indiana): Research Institute for Inner Asian Studies, lk 259–268.
- Tedre, Ülo 1988 = *Sõna on juubilaril: Korrespondentsintervjuu Ülo Tedrega*. Keel ja Kirjandus 2, lk 103–105.
- Terminologia 1998 & 2001 = Apu, Satu & Kinnunen, Eeva-Liisa (toim) 1998 & 2001. *Perinteentutkimuksen terminologia*. Helsinki: Helsingin yliopiston kulttuurien tutkimuksen laitos, Folkloristiikka (<http://www.helsinki.fi/folkloristiikka/terminologia.pdf> – 20. aprill 2006).
- Tuglas, Friedebert 1912. Kirjanduslik stiil: Mõned leheküljed salmi ja proosa ajaloost. *Noor-Eesti: [Album]* 4. Tartu: Noor-Eesti, lk 23–40.
- Tuglas, Friedebert 1996 [1912]. Kirjanduslik stiil. *Kogutud teosed 7: Kriitika I & II*. Tallinn: Underi ja Tuglase Kirjanduskeskus, lk 13–54.
- Undusk, Jaan 1996. Sissejuhatusesks Tuglase kriitikasse: Kommentaarid: Kriitika I. Tuglas, Friedebert. *Kogutud teosed 7: Kriitika I & Kriitika II*. Tallinn: Underi ja Tuglase Kirjanduskeskus, lk 385–401, 458–535.
- Viidalepp, Richard (toim) 1959. *Eesti rahvaluule ülevaade*. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus.
- Virtanen, Leea 1991. *Suomalainen kansanperinne*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 471. 2. tr. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Visnapuu, Henrik 1921. *Vanadja vastsed poeedid*. Tartu: Noor-Eesti Kirjastus.
- VSL = Vääri, Eduard & Kleis, Ricard & Silvet, Johannes 2000. *Võõrsõnade leksikon*. 6., uuend tr. Tallinn: Valgus.
- ÕS 1999 = Erelt, Tiiu & Leemets, Tiina & Mäearu, Sirje & Raadik, Maire. *Eesti keele sõnaraamat: ÕS 1999*. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.

VÕIM & KULTUUR 2

Koostaja ja toimetaja Mare Kõiva

<http://www.folklore.ee/pubte/eraamat/voimjakultuur2/>

Koostaja ja toimetaja: Mare Kõiva
Keeletoimetaja: Mare Kalda
Inglise keele toimetaja: Tiina Kirss
Makett ja kaas: Alo Paistik
Pilditöötlus: Andres Kuperjanov
HTML: Diana Kahre

ISBN 978-9949-586-83-7 (pdf)
ISBN 978-9949-418-53-4 (trükis)
DOI: 10.7592/VK2.2006
Tartu 2018

Trükis ilmunud: **Võim & kultuur 2**. Koostaja ja toimetaja
Mare Kõiva. Võim ja kultuur. Tartu 2006

E-raamatu valmimist toetas: EKKM14-344 Eesti keele, kultuuri ja
folkloori kasutusvaldkondade laiendamise ja tutvustamise elektroonilistel
infokandjatel.

© 2018 Eesti Kirjandusmuuseum
© 2018 Eesti Folkloori Instituut
© 2018 EKM FO rahvausundi ja meedia tööühm
© 2018 autorid